

ODNOS SOCIJALNOG PORIJEKLA I IZBORA
SVEĆENIČKOG ODNOSNO SVJETOVNOG ZVANJA
KOD UČENIKA FRANJEVAČKE GIMNAZIJE U SINJU
1854—1864. GODINE

Nikša Stančić

Socijalno porijeklo nije samo podatak iz osobne biografije ili iz historijata neke društvene grupe. Ono je jedna od karakteristika koje određuju način ponašanja pojedinca, a pravilnosti u uzajamnom odnosu između tog ponašanja i socijalnog porijekla mogu se uočiti upravo prilikom proučavanja neke društvene grupe. Dakako, socijalno je porijeklo samo jedno od obilježja društvene grupe, ali se ono — ako želimo dobiti kompletnu sliku i razumjeti ponašanje sloja — u istraživanjima ne smije zapostaviti.

U ovom prilogu želim nadovezati na jednu konstataciju općenitu u historiografiji o preporodnom pokretu i inače o Dalmaciji u 19. stoljeću. To je konstatacija da se svećenstvo u Dalmaciji regrutiralo iz najsiromašnijih slojeva, da je odlazak u svećeničko zvanje bio put kojim su se najinteligentnija djeca iz nižih slojeva izdizala i, prihvaćajući zvanje koje im je omogućavalo materijalno bolju egzistenciju i društveni ugled, ulazila u viši društveni sloj. Objašnjenje te pojave nalazi se u siromaštvu pokrajine. Time se, pogotovu kad se uzme u obzir relativno velik broj svećenika u pokrajini (što je karakteristično za sve nerazvijene pokrajine Habsburške monarhije), ujedno objašnjava zašto su svećenici imali tolik udio u preporodnom pokretu i općenito u političkom životu Dalmacije u 19. stoljeću. Međutim, ta se konstatacija ne temelji na egzaktnim podacima, već je u biti dojam stvoren na temelju izjava suvremenika i poznavanja životnog puta istaknutijih pojedinaca. S druge strane, socijalno porijeklo građanskih grupa u užem smislu također je slabo poznato. Zbog toga ću ovdje iznijeti podatke koji se mogu označiti kao prilog poznavanju socijalnog porijekla nekih društvenih grupa u Dalmaciji, napose u Dalmatinskoj zagori u 19. stoljeću.

Podaci upotrijebljeni u ovoj raspravi crpljeni su iz kataloga franjevačke gimnazije u Sinju i odnose se na desetogodišnje razdoblje od 1854. do 1864, tj. na šk. g. 1854/55—1863/64.¹ Za to razdoblje odlučio sam se zbog toga što ono

¹ Arhiv Privatne franjevačke gimnazije u Sinju, Protokoli, knj. 1—3. Katalozi su naslovljeni: »Ginnasio publico dei francescani della Provincia dell SS. Redentore in Dalmazia stabilito nel convento di Sign. Catalogo della classe... per l'anno scolastico...«. Šk. g. 1854/55—1856/57. uvezane su u knj. 1, šk. g. 1857/58—1862/63. u knj. 2, a 1863/64. u knj. 3. Svi podaci o učenicima sinjske gimnazije uzeti su iz tih kataloga te se u bilješkama neću pozivati na izvor.

kao zaokružena vremenska cjelina pruža najviše podataka koji su ujedno i najraznovrsniji. Naime, to razdoblje otpočinje godinom kojom je privatna franjevačka gimnazija dobila pravo javnosti, i obuhvaća period kada gimnazija doživljava svoj uspon, kada se u njoj uz franjevačke pitomce školuje i najveći broj onih koji su se opredijelili za svjetovna zanimanja.

Gimnaziju su vodili franjevci dalmatinske Provincije presvetog Otkupitelja. To je provincija čiji su redovnici obavljali župsku službu u Dalmatinskoj zagori od Zrmanje do Neretve i na Makarskom primorju, za razliku od franjevaca koji su živjeli isključivo u samostanima i u to vrijeme u Dalmaciji tvorili dvije provincije — dalmatinsku provinciju sv. Jeronima i dubrovačku provinciju. Franjevci Provincije presv. Otkupitelja imali su u vrijeme mletačke vladavine vlastito školstvo, a od početka druge austrijske vladavine, preciznije od 1818, nastojali su — u sudaru s težnjom vlade prema unificiranju školstva — školovanje pitomaca Provincije i dalje održati u svojim rukama. Stavljani pred dilemu da pitomce školuju u javnim školama ili da vlada ne dopusti oblačenje novaka, primanje redova i zaređivanje pitomaca bez propisane školske spremne, oni su nastojali zadovoljiti zahtjeve vlade po kojima se redovničke škole nisu smjele razlikovati od državnih ni po programima ni po »usposobljenosti« (tj. formalnim kvalifikacijama) profesora. God. 1838. osnovana je »domaća«, tj. privatna franjevačka gimnazija, čijih osam razreda — po običaju ondašnjih samostanskih škola — nije bilo okupljeno na jednom mjestu, nego smješteno u tri samostana. Naime, u vrijeme kada Provincija nije imala centralnog fonda već je vladao sistem samostanskih ekonomija, na taj je način bilo lakše uzdržavati čak i profesore. Pod daljnjim pritiskom vlade Provincija je razrede polako okupljala i iz vlastitih redova školovala u Beču buduće profesore. Konačno je 1854. okupila sve razrede u Sinju i stekla dovoljno usposobljenih profesora.²

Istodobno dobivanje prava javnosti bilo je rezultat stjecaja različitih interesa. Sinjska općina željela je imati gimnaziju, a i vlada je smatrala potrebnim da zagorski dio Dalmacije dobije školu koja bi davala osoblje potrebno za javne službe u pokrajini i podlogu potrebnu za stvaranje visokoškolski obrazovanih kadrova. Vlada je, osim toga, od osnivanja javne gimnazije s hrvatskim nastavnim jezikom (tada jedine takve u Dalmaciji) u mjestu blizu bosanske granice očekivala i političku korist. Vjerovala je da će ona privući učenike iz susjedne Bosne i Hercegovine.³ Franjevci su vjerovali da će uz pravo na javnost gimnazija dobiti potporu koja će im olakšati uzdržavanje gimnazije okupljene na jednom mjestu. Pomoć je doista i dobila, ali minimalnu — godišnje 250 forinti od vlade i 800 od sinjske općine.⁴

² O historijatu gimnazije v.: S. Petrov, Povijesne crtice o Gimnaziji Franjevačke provincije Presv. Otkupitelja, *Izveštaj Franjevačke klasične gimnazije u Sinju za školsku godinu 1938—39*, I Sinj 1939, 3—21. Isti članak uz minimalne izmjene na početku i kraju, objavljen je pod drugim naslovom: isti, *Franjevačka klasična gimnazija u Sinju, Sinjska spomenica 1715—1965*, Sinj 1965, 177—188.

³ Predstavka ravnatelja gimnazije A. K. Matasa Namjesništvu, Sinj 22. IX 1862, *Arhiv Privatne franjevačke gimnazije u Sinju*, fasc. V/136.

⁴ S. Zlatović, *Franovci Države presvet. Otkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb 1888, 423.

Šk. g. 1854/55, kada je počelo djelovati, »Javno više hrvatsko gimnazije u Sinju pod upravom OO franjevacu Prisv. Odkupitelja« imalo je ukupno 37 učenika (tj. franjevačkih pitomaca i onih koji su se te godine prvi put upisali, a namjeravali su se posvetiti svjetovnim zanimanjima). Broj učenika se od tada naglo povećavao, da 1859/60. dosegne maksimum od 71 učenika. Nešto prije i poslije te godine broj se održavao iznad 60, a na kraju desetljeća, šk. g. 1863/64, iznosio je 53. Liniju kretanja karakterizira i broj upisanih u I razred. Prve godine on iznosi 5, maksimum od 21 učenika doseže 1858/59, a nakon toga on neravnomjernim, ali ipak naglim padom 1863/64. dolazi do 10. Opća tendencija pada broja upisanih u I razred i ukupno upisanih nastavlja se i slijedećih godina. God. 1871. gimnazija je postala državna, ali je zbog trenda smanjenja broja učenika, napose u višim razredima, najprije svedena na nižu gimnaziju, a 1880. ukinuta i ponovno pretvorena u privatnu franjevačku školu.

U razdoblju od 1854. do 1864. g. kroz gimnaziju je prošao 191 učenik, pa je ono brojem i raznovrsnošću podataka potrebnih za usporedbu najpogodnije za istraživanje.

Istraživači su se ovom vrstom građe koristili uglavnom onda kad su tražili podatke o nekoj istaknutijoj ličnosti ili o broju upisanih učenika kada su pisali historijat škole. Međutim, školski katalozi u 19. st. — pa tako i katalozi franjevačke gimnazije u Sinju — ne sadrže samo osnovne podatke o učeniku (ime, prezime, godine starosti, mjesto rođenja i ocjene) već i podatke o očevu zanimanju i budućem zvanju učenika. Po tome su oni važan izvor za povijest strukture društva u 19. st. Neki su autori takve podatke iskoristili da bi prikazali sliku socijalnog sastava učenika nekih škola u Hrvatskoj prve polovine 19. stoljeća.⁵ Međutim, ti podaci omogućuju da se, osim općenite slike socijalnog sastava, odredi i u kakvom odnosu stoji socijalno porijeklo učenika i zvanje za koje su se oni opredijelili tokom školovanja. Dakako, podaci iz kataloga sinjske gimnazije — kao ni oni drugih škola — nisu dovoljni za stvaranje zaključaka o tome kakvo su zvanje učenici stvarno izabrali po dovršetku ili prekidu školovanja. Oni ipak mogu poslužiti kao pokazatelj o mogućnostima i željama učenika i njihovih roditelja, pripadnika različitih društvenih slojeva. Dapače, na temelju njih može se stvoriti pouzdana slika i o tome iz kojih su se slojeva regrutirali pripadnici pojedinih zvanja, napose ako se razmatra globalna podjela na svjetovna i duhovna zvanja.

* * *

Kao što sam već rekao, tokom deset školskih godina, od 1854/55. do 1863/64, franjevačku gimnaziju u Sinju polazio je 191 učenik. Njih, najopćenitije uzevši, prema izboru budućeg zvanja možemo podijeliti na one koji su se opredijelili za:

⁵ K. N e m e t h, Zagrebačka akademija uoči Narodnoga preporoda, *Iz starog i novog Zagreba* I, 1957, 169—181; I. P e r i ć, Socijalna struktura više osnovne škole u Dubrovniku od 1835. do 1850. godine, *Školski vjesnik* (Split) XVII, 1968, 9—10, str. 58—66.

I) svećenički poziv — 126; među njima možemo razlikovati dvije skupine učenika, one koji su se izjasnili za:

A) franjevački red — 111,

B) svjetovno svećenstvo — 15;

II) svjetovna zanimanja — 65.

Svi oni potječu isključivo s područja Dalmacije do Neretve i s otoka, tj. u gimnaziji se nije školovao ni jedan učenik s dubrovačkog područja ili iz Boke Kotorske (osim jednog iz Budve, ali nastanjenog u Sinju) koja se također na-

Općina	Mjesto	Broj učenika	Ukupno	Općina	Mjesto	Broj učenika	Ukupno
Pag	Pag	1	1	Split	Split	—	S
Obrovac	Karin	—	S		Donji Muć	2	
Knin	Knin	2	Ž S		Kaštel		
	Čitluk	1			Stari	1	
	Promina	4	Ž		Kaštel		
	Radošić	1			Štafilić	3	
	Vrpolje	1	Ž		Korušće	1	
Drniš	Drniš	4	Ž		Sitno	2	
	Čvrljevo	—	Ž		Vranjic	1	
	(Vinovo)	1			Trolokve	3	13
	Miljevci	3	Ž	Omiš	Omiš	—	S
	Pokrovnik	1			Grabovac	1	
	Siverić	1			Katuni	2	
Sinj	Sinj	8	Ž S		Poljica		
	Glavice	1			(Gornji		
	Hrvace	1	Ž		Dolac)	1	
	Ugljane	1	Ž		Žeževica	1	5
Imotski	Imotski	3	Ž S	Makarska	Makarska	—	S
	Lovreć	1	Ž		Bast	—	Ž
	Podbablje	3	Ž		(Baška		
	Poljica	1			Voda)	1	
	Proložac	1	Ž		Drašnice	2	Ž
	Vinjane	1	Ž		Drvenik	1	Ž
	Župa	1			Igrane	2	Ž
			11		Podgora	2	
Vrgorac	Dragljane				Tučepi	2	Ž
	(Zavojane)	1	Ž		Zaostrog	1	Ž S
	Kokorić	1			Živogošće	1	Ž S
	Kozica	1	Ž	Ploče	Brist	4	Ž
			3		Gradac	1	Ž
Šibenik	Šibenik	3	Ž S		Komin	8	Ž
	Betina	1			Plina	1	Ž
	Dubravice	1	Ž				14
	Goriš	3		Metković	Metković	1	Ž
	Rupe	2			Opuzen	2	Ž
	Skradin	1					3
	Tijesno	1		Brač	Sumartin	2	Ž S
	Visovac	—	S		Bol	1	
			12	Hvar	Sučuraj	1	
Trogir	Trogir	1					1
	Prolog	1					
	Sratok	1			Ukupno		111
			3				

lazila u sklopu austrijske pokrajine Dalmacije. Potanje o mjestu rođenja i socijalnom porijeklu učenika govorit ću prema grupama izabраниh zvanja.

I) One koji su se opredijelili za svećeničko zvanje odmah ćemo promatrati odvojeno, a razlike između jednih i drugih uočiti ćemo u toku izlaganja.

A) Za redovničko zvanje, odnosno franjevački red, tokom školovanja opredijelilo se 111 učenika. Oni prema današnjoj administrativnoj podjeli potječu iz slijedećih općina i mjesta. (Vidi tablicu na str. 322 — oznaka Ž znači da je u mjestu 1855. g. bilo sjedište župe pod upravom franjevaca, a S da je u mjestu franjevački samostan).⁶

Možemo odmah uočiti razumljivu činjenicu da se kandidati za franjevački red regrutiraju iz dijelova Dalmacije u kojima župsku službu obavljaju franjevci. Od 60 mjesta iz kojih kandidati potječu 33 su središta župa i iz njih potječu 72 kandidata, tj. 2/3. Preostala su mjesta unutar franjevačkih župa ili na njih zrači utjecaj samostana — iz Šibenika i Visovca na Skradin, iz Splita na Vranjic, Kaštela i Trogir, iz Živogošća i Zaostroga na Sućuraj koji se nalazi na istočnom rtu Hvara i gdje je nekad postojao franjevački hospicij. Jedino su učenici iz Paga i Bola izvan kruga izravnog utjecaja franjevačkih župa i samostana. Uostalom, onaj iz Bola ostao je u gimnaziji samo jednu godinu.

Ako gledamo koliko je franjevačkih kandidata iz gradova, uočiti ćemo da u 10 godina nije bilo ni jednog iz Splita, Omiša i Makarske premda tamo postoje franjevački samostani. Iz dalmatinskih gradića i varoši potekla su 24 kandidata, tj. 22%, ali od toga su svega 3 učenika iz Šibenika i po jedan iz Paga i Trogira, a ostali su iz varoši Zagore ili Neretve (Knin, Drniš, Skradin, Sinj, Imotski, Metković). Najviše ih je (8) iz Sinja. Preostalih 87, odnosno 78%, jest sa sela.

Gledamo li geografski raspored, vidjet ćemo da golemu većinu učenika, oko 88%, potječe iz kompleksa Dalmatinske zagore, Makarskog primorja i Neretve. Sumartin i Sućuraj, koji se nalazi na istočnim rtovima Brača i Hvara, možemo ubrojiti u krug Makarskog primorja s kojim su i komunicirali više nego s otokom na kojem su smješteni. Tek mali broj potječe iz primorskog pojasa do Cetine — gradića (Šibenik 3, Trogir 1), selâ oko Šibenika, Trogira i Splita uz more (Betina 1, Tijesno 1, Sitno 2, Kaštela 4, Vranjic 1), ili s otoka (Pag i Bol).

Socijalno porijeklo kandidata za franjevački red jest slijedeće:

1. iz zemljoradničke obitelji	97
2. iz ribarske obitelji	1
3. iz obitelji s građanskim zanimanjem	10
4. bez oznake socijalnog porijekla	3

1. Kada je u imenicima označavano socijalno porijeklo najbrojnije skupine ovih učenika, upotrebljavani su slijedeći talijanski nazivi: *agricoltore*, tj. općenito zemljoradnik; *contadino*, tj. težak, kolon; *possidente*, tj. općenito vlasnik

⁶ Imenik naselja SR Hrvatske. Stanje 1. siječnja 1971, Zagreb 1971. Župe su označene prema popisu kod: A. Lulić, *Schematismo della Dalmatia Franciscana provincia del SS.mo Redentore, Split 1855, 19—35*. Neke od njih kasnije su prešle u ruke svjetovnog svećenstva (v. popis kod: Zlatović, Franovci, 467, 468).

Kad o mjestu rođenja učenika postoje različiti podaci, u tabeli je drugi podatak stavljen u zagrade.

zemljišta, što može značiti i većeg posjednika koji svoju zemlju daje težacima na obrađivanje u kolonatskom odnosu. Međutim, ti se nazivi upotrebljavaju nedosljedno — često se za istu osobu jedne godine upotrebljava jedan, a druge drugi. Zbog toga ne možemo utvrditi kakav je omjer obitelji koje imaju vlastitu zemlju i onih koje ju obrađuju u kolonatskom odnosu. Budući da među onima koji su označavani kao *possidenti* nema imena većih posjednika, možemo zaključiti da je ova skupina zemljoradničkog porijekla.

Očevi 6 učenika iz ove skupine uz zemljoradnju su se povremeno ili stalno bavili trgovinom ili zanatom. To zaključujemo po tome što su oni u katalogima označeni i kao zemljoradnici i s drugim zanimanjem. Četvorica su se bavila zanatom: po jedan iz Trogira, Drniša (sedlar), Čitluka kod Knina (krojač, vjerojatno narodnih odijela) i Miljevaca kod Drniša (krčmar). Za posljednju dvojicu nije naznačeno da su i zemljoradnici, ali to možemo zaključiti s obzirom na mjesto u kojem borave. Dvojica su se bavila trgovinom — po jedan iz Tijeknog kod Šibenika i iz Sinja. Osim toga, jedan (iz Sinja) postao je tokom sinova školovanja službenik, vjerojatno poslužitelj u kakvu uredu ili sl. Možemo pretpostaviti da to nisu jedini iz ove skupine čiji očevi čine prvi korak iz seljačkog sloja u građanski, ali samo o njima imamo podatke.

2. Sin ribara potječe iz Sućurja na Hvaru.

3. Očevi 10 učenika imaju građanska zanimanja. Svi su nastanjeni u gradićima i varošima — u Pagu (1), Šibeniku (2 — od toga je jedan učenik rođen u Kaštel Lukšiću, a s roditeljima nastanjen u Šibeniku), Sinju (5) i Drnišu (2, braća). Također su većinom zanatlije — drvodjelac i krčmar iz Sinja, zlatar, ličilac i dvojica bez naznačene struke iz Sinja, urar iz Drniša — osim dvojice službenika, vjerojatno nižih, iz Paga i Sinja. Dvojica — krčmar iz Kaštel Lukšića nastanjen u Šibeniku i zanatlija bez označene struke iz Sinja — ranije su se bavili trgovinom. Ta nestalnost zanimanja svjedoči, pogotovu kod prvog, o njihovu vjerojatno nedavnom prijelazu iz seljačkog sloja u građanski. Kod sinova preostalih zanatlija možemo uočiti stanovitu nesigurnost u izboru zvanja. Sin ličioca iz Sinja opredijelio se pri upisu u gimnaziju za studij prava, a tek kasnije za redovništvo. Slično je i sa sinom zanatlije (bez označene struke) također iz Sinja koji se u prvom razredu bio opredijelio za trgovačko zanimanje. Zlatar iz Sinja umro je prije nego što mu se sin upisao u gimnaziju, što je vjerojatno utjecalo na sinov izbor redovničkog zvanja.

Sada možemo konstatirati da porijeklo učenika iz dalmatinskih gradića i varoši ne znači ujedno da oni potječu iz obitelji s građanskim zanimanjem. Od 24 učenika, kandidata za franjevački red iz gradića i varoši, svega 10 imaju očeve koji se stalno, a 3 koji se povremeno bave nekim građanskim zanimanjem. Preostalih 11, tj. gotovo polovina, potječe iz čisto seljačkih obitelji.

Prema tome, da sumiramo, od 111 učenika koji su se opredijelili za franjevački red 97 ili 86% potječe iz zemljoradničke obitelji, a jedan iz obitelji ribara. Očevi 10 učenika ili 9% građanskog su zanimanja, a za 3 učenika nemamo podataka o socijalnom porijeklu.

U razdoblju od 1854. do 1864. god. u franjevački red ušla su 24 pitomca gimnazije. Tu sam uzeo u obzir samo one koji su nakon novicijata (obično poslije VI razreda) nastavili školovanje uzevši redovničko ime i dobivši »fra« is-

pred njega, ali ne one koji su bili pitomci gimnazije i zaredili se poslije 1864. Struktura učenika koji su ušli u red odražava strukturu čitave ove skupine, premda, što je razumljivo, ne do u detalje točno. Po mjestu rođenja oni pripadaju kompleksu Zagore (Radošić, Čvrljevo-Vinovo, Miljevci, Sinj 2, Glavice kod Sinja, Hrvace, Imotski 2, Lovreć, Župa, Kokorić, Rupe 2, Sratok), Makarskog primorja (Drašnice, Igrane, Tučepi, Brist) i Neretve (Komin 2, Plina), a dvojica su iz ostalog obalnog pojasa (Tijesno, Sitno). Iz zagorskih varoši su 4 (po dva iz Sinja i Imotskog), a ostali su sa sela. Svi su iz zemljoradničkih obitelji, a samo jednom (iz Tijesnoga) otac se povremeno bavio trgovinom. Među njima nema onih koji su među kandidatima za red procentualno najslabije zastupljeni — nema onih koji su porijeklom iz gradića uz obalu i iz obitelji s građanskim zanimanjem.

B) Struktura učenika koji su se opredijelili za zvanje svjetovnog svećenika drugačija je od one učenika koji su namjeravali stupiti u franjevački red. Oni se razlikuju i po mjestu rođenja i po razmjeru rođenih u gradićima i na selu, kao i po socijalnom porijeklu. Podatke o učenicima koji su izabrali poziv svjetovnog svećenika pokazuje slijedeća tabela:

Mjesto boravka roditelja (odn. rođenja učenika)	Očevo zanimanje					Ukupno	
	zemljoradnik	građansko zanimanje			bez oznake		
		zanatlija	trgovac	službenik			Ukupno
Split	—	—	—	—	1	1	
Šibenik	1	—	—	—	—	1	
Sinj	—	—	1	1	1	3	
Supetar na Braču	3	—	—	—	—	3	
Hvar	1	1	—	1	—	3	
Stari Grad na Hvaru	—	1	—	—	—	1	
Svirče na Hvaru	—	—	—	—	1	1	
Žrnovica kod Splita	1	—	—	—	—	1	
Vis (rođ. u Nerežišću na Braču)	—	—	—	1	—	1	
Ukupno	6				6	3	15

Doduše, broj ovih učenika nije velik (sigurnije omjere dat će npr. podaci splitskog sjemeništa ili zadarske teologije), ali ipak pruža mogućnost usporedbe. Ovi učenici potječu najvećim dijelom iz mjesta izvan areala franjevačkih župa i samostana. U nj spadaju jedino Split, Šibenik i Sinj, a to su (osim Splita) i jedina mjesta iz kojih potječu i kandidati za franjevački red i kandidati za svjetovno svećenstvo. Pri tom moramo uzeti u obzir da franjevci u Splitu nisu obavljali župsku službu te da su u Šibeniku imali samo župu u Varošu.

Od 15 ovih učenika čak 13 dolazi iz dalmatinskih gradića (Split, Šibenik, Sinj, Supetar, Hvar, Stari Grad, Vis), a svega 2 sa sela. Dakle je u odnosu na

kandidate za franjevački red omjer obrnut. Isti je slučaj ako gledamo koliko ovih učenika potječe iz kompleksa Dalmatinske zagore. Odatle su samo 3 (iz Sinja), a svi ostali iz srednje Dalmacije do Cetine (3) — Šibenika, Splita, Žrnovice — ili s mjesta na otocima Braču, Hvaru i Visu (9) prometno orijentiranih prema Splitu.

Učenici ove skupine potječu podjednako iz zemljoradničkih obitelji i iz obitelji s građanskim zanimanjem, što je također bitna razlika u odnosu na kandidate za franjevački red. Od građanskih zanimanja prisutno je zanatlijsko (iz Hvara zidar, iz Staroga Grada kovač), trgovačko (1) i službeničko (3, od toga jedan sudski činovnik iz Sinja).

Prema tome, osobine socijalnog porijekla učenika sinjske gimnazije koji su se opredijelili za svećeničko zvanje toliko su između sebe različite da te učenike s punim pravom možemo podijeliti u dvije zasebne skupine — one koji su namjeravali postati franjevci i one koji su namjeravali postati svjetovni svećenici. Analiza socijalnog porijekla pokazuje da su se franjevci i svjetovni svećenici kao cjelina regrutirali iz nižih društvenih slojeva — zemljoradničkih, zanatlijskih i (nižih) trgovačkih i službeničkih. Usporedba, pak, jednih i drugih pokazuje da je u njih različit odnos porijekla iz grada i sela te iz zemljoradničkih i građanskih zanimanja. Sloj iz kojeg se regrutiraju franjevci pretežno je seoski, »vlaški« (»morlački«) i zemljoradnički. Onaj iz kojeg se regrutiraju svjetovni svećenici pretežno je gradski i »bodulski«, a podjednako težački i (niži) građanski.

II) Za građanska zanimanja opredijelilo se 65 učenika. Njih prema socijalnom porijeklu možemo podijeliti u 9 skupina kako je prikazano na slijedećoj tabeli.

Očevo zanimanje	Mjesto boravka roditelja (odnosno rođenja učenika)			Ukupno
	Sinj	ostala mjesta	bez oznake	
posjednik ili zemljoradnik	32	Nerežišće na Braču Vis Šibenik Brštanovo kod Trogira Vrpolje Imotski	1 1 1 1 1 2	39
službenik	9 (2 rođ. u Trogiru) (1 rođ. u Hvaru) (1 rođ. u Budvi)	Kaštel Novi Metković (rođ. u Imotskom)	1 1	11
trgovac	7			7
zanatlija	4			4
liječnik		Korčula	1	1
vojni službenik	1 (rođ. u Češkoj)			1
plemić (conte)	1 (rođ. u Omišu)			1
bez oznake			1	1
Ukupno	54		10	65

Ovi učenici u 90% slučajeva dolaze iz Dalmatinske zagore. Isto toliko ih potječe iz dalmatinskih gradića i varoši — iz 10 mjesta: iz 5 mjesta na obali i otocima, 4 u Zagori i jednog na Neretvi. Ipak je golema većina, čak 84%, iz Sinja, a iz ostalih gradića po jedan osim dvojice iz Imotskog.

Najbrojnija je skupina onih koji potječu iz obitelji čija je egzistencija na različite načine povezana uz zemljoradnju. Zanimanje 38 očeva označeno je kao *possidente*, a jednoga kao *contadino* (iz Brštanova). Međutim, već uočena nestalnost u upotrebi termina kod kandidata za franjevački red sili nas da i ovdje budemo oprezni. Zbog toga iz dosljedne upotrebe naziva *possidente* ne možemo izvoditi pouzdane zaključke, ali tu činjenicu ne možemo uzeti ni kao puku slučajnost. Naime, kod većeg dijela učenika iz ove skupine može se pretpostaviti da pripadaju posjedničkim obiteljima. To su: iz Sinja trojica iz obitelji Buljan, dvojica iz obitelji Fabrio, tri Masovčića, trojica iz obitelji Mazzocco i osmorica iz razgranate posjedničke obitelji Tripalo; iz Visa Dojmi i iz Nerežišća Defilipis — ukupno 21. Za preostalih 18 ne može se ništa pouzdano reći (osim za onog iz Brštanova koji je označen kao *contadino*). Podaci iz prve skupine navode nas na zaključak da je, uz veće, i dio manjih posjednika i zemljoradnika iz Sinja iskoristio priliku što djecu može školovati u gimnaziji bez velikog troška. Međutim, odnos većih i manjih zemljoposjednika i zemljoradnika ne možemo utvrditi. (Zbog toga sam ih stavio u jednu skupinu.)

Očevi 23 učenika imaju različita građanska zanimanja. Među njima najbrojniji su službenici, od kojih — koliko imamo precizne podatke — po jedan sudac, sudski pisar, sudski poslužitelj (svi iz Sinja) i poreznik (iz Metkovića). Svi su zanatlije iz Sinja (jedan je postolar, a jedan krčmar), a isto tako i svi trgovci. U vojnoj službi je vojni pekar. Otac Pietra de Caralipeo — conte Paolo — nema oznake zanimanja te sam ga izdvojio.

Općenito uzevši, možemo konstatirati da je skupina učenika, koji su se opredijelili za jedno od građanskih zanimanja, po socijalnom porijeklu gradska (varoška) te posjedničko-zemljoradničko-građanska. Po mjestu rođenja učenika, odn. boravka njihovih roditelja, skupina je uglavnom iz Dalmatinske zagore, i to pretežno iz Sinja, što je razumljivo zbog smještaja gimnazije u Sinju. Za razliku od skupina koje smo prije promatrali, kod ove je porijeklo iz varoši i gradića izrazito premoćno. Uz zemljoradničke sinove ovdje nalazimo i sinove posjednika, a među građanskim zanimanjima očeva nalazimo i neka viša — liječnika, suca, a jedan je i *conte*.

Neću zalaziti u potanju analizu zanimanja za koja su se opredjeljivali učenici iz ove skupine. Samo ću napomenuti da se 14 učenika opredijelilo za trgovinu ili upravljanje posjedom, dakle za jedno od praktičnih gospodarskih zanimanja. Njih 12 nije se uopće izjasnilo o struci, a nakon prvotnog opredjeljenja još se 11 učenika u kasnijim razredima nije izjašnjavalo o budućem zanimanju. Možemo pretpostaviti da su se i oni namjeravali posvetiti jednom od praktičnih gospodarskih zanimanja, što znači da je bilo ukupno 37 takvih učenika ili gotovo 60% pripadnika ove skupine. Njima treba pridodati i one mnogobrojne učenike koji su odustali od svoje prvobitne namjere da postanu franjevci.

Od 191 učenika franjevačke gimnazije u Sinju tokom razmatranih deset godina osmi je razred upisao svega 21 učenik. Među njima bilo je 15 franjevac, 3 buduća svjetovna svećenika i svega 3 učenika koja su se namjeravala

posvetiti svjetovnom zvanju — jedan je želio studirati matematiku, jedan pravo (to je ujedno jedini pravoslavni učenik gimnazije, rođen je u Šibeniku, a u Sinju je išao samo u VIII razred), a jedan je doduše do kraja školovanja izražavao namjeru da stupi u franjevački red, ali se ipak nije zaredio. Ne znamo koliko je učenika školovanje nastavilo i završilo drugdje. No, bez obzira na to, navedeni podaci pokazuju da gimnazija, upravo kao javna gimnazija, nije izvršila funkciju koju joj je namijenila vlada — nije producirala kadrove potrebne organizaciji države i društva 19. stoljeća. Nije stvarala bazu za nastanak svjetovne inteligencije, već samo one koja je ostajala u franjevačkom redu. Za to nije bila kriva gimnazija, njezin profesorski kadar, već je to bio odraz realnih mogućnosti sredine iz koje su se njezini učenici regrutirali. Ona nije ispunila ni očekivanja vlade da će privući učenike iz susjedne Bosne i Hercegovine. Nakon svega bit će razumljivo zašto ju je vlada najprije pretvorila u nižu gimnaziju, a zatim joj oduzela i pravo javnosti.

Sinjska je gimnazija ipak odigrala svoju ulogu na drugi način. Ona je dala određeni stupanj obrazovanja dosta širokom krugu učenika — budućih pripadnika različitih praktičnih gospodarskih zanimanja — iz zagorskih varoši, napose iz Sinja, te još širem krugu učenika iz selâ Dalmatinske zagore, Makarskog primorja i Neretve koji su u gimnaziju došli s namjerom da postanu franjevci, a zatim od te namjere odustali.

* * *

Podaci koje sam analizirao pokazuju odnos socijalnog porijekla i izbora zvanja kod učenika franjevačke gimnazije u Sinju za razdoblje od 1854. do 1864. godine. Oni daju pouzdanu sliku o slojevima iz kojih se regrutiraju franjevci dalmatinske Provincije presv. Otkupitelja. Slika o kandidatima za svjetovno svećenstvo parcijalna je i trebat će je upotpuniti podacima iz drugih škola, u kojima se školovala glavina pripadnika tog staleža. Podaci o onim đacima koji su se opredijelili za svjetovna zanimanja karakteristični su upravo za zagorski dio Dalmacije.

Podaci potvrđuju dojam koji je dosad postojao u našoj historiografiji o socijalnom porijeklu dalmatinskog svećenstva, ali i preciziraju koji slojevi i u kojem omjeru dolaze u obzir kao izvor iz kojeg će se popunjavati redovi svećenstva. S obzirom na porijeklo podataka, ovaj put se to odnosi prvenstveno na franjevce. Ipak, konstatirat ćemo da u socijalnom porijeklu između njih i kandidata za svjetovne svećenike postoje bitne razlike. To isto ćemo konstatirati i ako usporedimo omjer porijekla iz grada i sela, te porijekla iz različitih dijelova Dalmacije kod jednih i drugih. Razlike — one šire koje karakteriziraju franjevce prema onima koji su izabrali građanska zanimanja i uže po kojima se odvajaju od kandidata za svjetovno svećenstvo — jedan su od uzroka njihove općenite i specifične uloge u preporodnom pokretu u Dalmaciji. U toku njihova daljnjeg školovanja i životnog puta osobinama koje sam ovdje analizirao pridružit će se i druge — školovanje na franjevačkoj bogosloviji u samoj Dalmaciji, odgoj na tradicijama franjevačke dalmatinske književnosti od prve polovice 18. st. dalje, župnikovanje po selima nenatrunjenim talijanskim utjecajem i u dijelovima Dalmacije iz kojih su sami potekli, polagano samostalno mate-

rijalno izdizanje i pripadnost sloju koji se izdignuo iz seoskog, ali je zadržao kontakt s njim. Sve te osobine zajedno objašnjavaju zašto su se franjevci od početka preporodnih gibanja našli na strani narodnjaka kojima su svojim utjecajem osiguravali izborne pobjede u seoskim kotarima Dalmatinske zagore, a zatim i zašto su se našli u onoj struji Narodne stranke koja će — od početka diferencijacije u redovima stranke — postati nosiocem hrvatske nacionalne preporodne ideologije u Dalmaciji.

Z u s a m m e n f a s s u n g

DAS VERHÄLTNIS ZWISCHEN DER SOZIALEN HERKUNFT UND DER WAHL DES PRIESTERBERUFS ODER EINER WELTLICHEN ERWERBSTÄTIGKEIT SEITENS DER SCHÜLER DES FRANZISKANERGYMNASIUMS IN SINJ VON 1854 BIS 1864

Die Franziskanerprovinz des Allerheiligsten Erlösers gründete im Jahre 1838 in Dalmatien ein Privatgymnasium, in dem die Kandidaten der Provinz herangebildet wurden. Im Jahre 1854 brachte man das Gymnasium in Sinj unter, und damals wurde es zur öffentlichen Schule. Von diesem Jahr angefangen bis 1880, als es neuerdings Privatgymnasium wurde (1871 wurde es zur staatlichen Bildungsanstalt und danach behielt es nur die vier unteren Klassen), besuchten es neben den Franziskanerkandidaten auch solche Schüler, die später weltliche Berufe ergreifen wollten. Aufgrund von Angaben aus dem Schülerverzeichnis des Gymnasiums ermittelte der Autor, aus welchen sozialen Schichten sich die Angehörigen der einzelnen Berufsgruppen rekrutierten. Anhand von Zahlenangaben bestätigte er den auch bisher in der Historiographie bestehenden Eindruck, dass nämlich diejenigen, die den Beruf des Priesters gewählt hatten, aus den niedrigeren Sozialschichten kamen. Mit Bezug auf die Herkunft der Quellen betrifft das vor allem den Franziskanerorden. Es wurde festgestellt, dass jene Schüler, die sich für den Orden der *Fratres minores* entschieden hatten, in 88 Prozent der Fälle aus dem Komplex des Dalmatinischen Hinterlandes (Dalmatinska zagora), dem Küstenland von Makarska und aus dem Neretva-Gebiet (in dem die Franziskaner den Pfarreidienst versahen) stammten, dass sie in 78 Prozent vom Lande kamen und nur 22 Prozent städtischer Abstammung waren, und dies hauptsächlich aus den kleinen Städten des Hinterlandes. Der sozialen Abstammung nach kamen 86 Prozent aus Bauernfamilien und 9 Prozent aus solchen mit bürgerlichen Berufen — d.h. es waren Kinder von Handwerkern, kleinen Kaufleuten und niedrigeren Beamten.

Die Anwärter auf die Ausbildung zum Weltgeistlichen stammten aus den kleinen Küstenstädten und von den Inseln. Sie kamen zum grösseren Teil aus kleinen Städten, zum kleineren Teil vom Lande, und stammten gleichermassen von Bauernfamilien ab wie auch von Familien, die niedrigeren bürgerlichen Berufen nachgingen.

Jene Schüler, die sich für weltliche Berufe entschieden hatten, kamen in 90 Prozent der Fälle aus dem Dalmatinischen Hinterland. Ebenso viele stammten aus kleinen Städten und Provinzorten, die grosse Mehrheit aber, sogar 84 Prozent von ihrer Gesamtzahl stammten aus Sinj. Nach der gesellschaftlichen Abstammung

unterscheidet sich diese Gruppe wesentlich von den früheren. Diese Schüler waren der Abstammung nach aus Grundbesitzerfamilien (davon auch aus einigen mit grösseren Besitzen), aus Familien mit bürgerlichen Berufen (darunter waren auch solche mit höheren Berufen), sowie aus Sinjer Bauernfamilien, welche die Gelegenheit nützten, ihre Kinder ohne grösseren Kostenaufwand heranbilden zu lassen. Doch diese Schüler beendeten grösstenteils das Gymnasium nicht, sondern ergriffen einen der praktischen Wirtschaftsberufe. Das war eine der Ursachen, warum die Regierung dem Gymnasium zuerst nur die vier unteren Klassen beliess und ihm nachher auch das Öffentlichkeitsrecht aberkannte. Das Gymnasium hat trotzdem eine bestimmte Rolle gespielt: darin erwarb ein ziemlich weiter Schülerkreis einen gewissen Bildungsgrad — jene, die aus kleinen Städten des Hinterlandes gekommen waren und später verschiedene praktische Wirtschaftsberufe ergriffen, sowie eine noch grössere Anzahl von Schülern aus den Dörfern des Dalmatinischen Hinterlandes, dem Küstenland von Makarska und dem Neretva-Gebiet, die in das Gymnasium gekommen waren, um dem Franziskanerorden beizutreten und dies später aufgaben.

Nachdem der Verfasser die gesellschaftliche Abstammung der erwähnten Gruppen verglichen hatte, kam er zu dem Schluss, dass die soziale Herkunft der Franziskaner eine der Eigenarten darstellt, die — gemeinsam mit den übrigen, im Laufe der weiteren Schulung und des Lebens erworbenen Eigenheiten — eine Erklärung dafür ist, warum sich die Franziskaner vom Anfang der Geschehnisse der nationalen Wiedergeburt in den Reihen der Angehörigen der Nationalpartei (Narodna stranka) befanden, und zwar in jener Strömung dieser Partei, die zum Träger der kroatischen Ideologie der Wiedergeburt in Dalmatien werden sollte.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

ŠIDAKOV ZBORNIK

*U povodu 75. godišnjice života
prof. dra Jaroslava Šidaka
i 30. godišnjice njegova uređivanja
»HISTORIJSKOG ZBORNIKA«.*

Redakcijski odbor

MIRJANA GROSS

IVAN KAMPUŠ

BOGDAN KRIZMAN

JOSIP LUČIĆ

HRVOJE MATKOVIĆ

BERNARD STULLI

Glavni i odgovorni urednik

MIRJANA GROSS

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE

